

# Hole

Ni områder er undersøkt, hvorav tre er funnet å ha midtels botanisk verdi (Bjørke, Sønsterud, Kroksundøygården). Disse ble ikke undersøkt kulturhistorisk. Sørsetra er undersøkt kulturhistorisk, men ingen botaniske registreringer er utført her. Mo-Bjørnstad, Hårum, Stein, Løken og Røysehalvøya har høy botanisk og kulturhistorisk verdi og er omtalt her.

## Mo-Bjørnstad • område 15

### Undersøkelse

Botanikk: JEE, Tore Berg, Kulturhistorie: JJ.

### Beliggenhet

Kartblad M711: 1815 III

UTM: NM 70 64

H.o.h.: 80–90 m.

Vegetasjonsregion: Boreconemoral region

Landskapsregion: Østlandets innsjø- og silurbygder (Tyrifjorden)

I tilknytning til Steinsletta er det anlagt flere fangdammer som har fått velutviklet vannvegetasjon. Her dunkjevle i Seltebekken, mellom Stein og Mo. Foto: Bård Bredeesen.



### Beskrivelse

Mo og Bjørnstad ligger i det store sammenhengende jordbruksområdet som strekker seg fra Stein i Hole i sør til Tandberg og Vaker i Norderhov i nord. Området utgjøres av kulturlandskapet på høydedraget på vestsiden av Steinsletta, der de to gårdene ligger på hvert sitt høydedrag. Området grenser til skog i vest, mens det mot øst er naturlig å se i sammenheng med resten av landskapet rundt Steinsletta (se beskrivelse for Hurum og Stein). På Mo er det en ganske bratt skogkledd skrent ned mot vest. Jordene øst for tunet, og de noe mer lavereliggende area-lene vest for tunet, er fulldyrket åker. Her ligger også en stor bjørkelund, på det såkalte Storjordet. Den vestligste delen av innmarka er dyrket opp i nyere tid. I nord ligger Bergerhaugen, en kalkfuruås som faller ganske bratt ned mot Mostjern i vest. På høyderyggen, øst og sør for tunet på Bjørnstad er det tidligere beitemark/slåtteeeng, som nå ligger brakk. Resten av eiendommen er fulldyrket. Berggrunnen i hele området består for en stor del av kalkfjell som forvitrer lett og gir en frukthar og varm jordbunn med rik flora.

### Biologisk verdifulle kulturmiljøer

- 1) Slåtteeeng: Partier både sør og nord for husene på Mo gård.
- 2) Beitemark: Flere steder nord for Mo. Noe er i bruk, men er gjødsla, mens andre steder er i gjengroing. Hele området er på 100 x 700 meter, men ikke alt dette er interessant. Det er satt igang skjøtsel / restaurering av dette området nylig.
- 3) Beitemark / slåtteeeng: I området rett øst for fjøset på Bjørnstad. Brakklagt og i gjengroing. Deler av engene er antagelig dyrket tidligere. Arealet er på omtrent 350 x 70 meter.

### Vegetasjon og flora

Engene sør og nord for Mo gård særpreges av kalkrike tørrenger med en lang rekke sørlige og varmekjære arter: smaltimotei, dragehode, nakkebær, krattssoleie, maria-nøkleblom, fagerknoppurt, hjertegress, bakkefiol, eng-havre, tysk mure, mattestarr, grå sølv-mure, vårmure, tre-fingersildre, bakketimian, bakkemaure og flatrapp. Roser, geitved og mispel-arter står flere steder i busksjiktet. Innslag av rik fukteng med mye mjøddurt og litt åkermåne er registrert sør for gården. Like vest og nord for husene på Mo gård ble det funnet eng- og dunhavre, nakkebær, fagerknoppurt, hundetunge, vårmure, sandfiol, bakketimian, smaltimotei og vanlig løvehale (ssp. *cardiaca*). En liten tørrbakke rett nord for de nordligste av husene på Mo har store forekomster av flere av disse artene. Vanlig løvehale (ssp. *cardiaca*) har to delbestander i kanten av dyrka mark nord for gården (hhv. 10 m. nord og 50 m. sør for et lite steinbrudd).

Et beitemarksområde sør for Berger er for størstedelen tresatt med furu og gran, samt mye roser og einer i busksjiktet. Feltsjiktet har her flere steder preg av kalkrik tørr-

eng med bl.a. mye marianøkleblom i feltsjiktet. Litt nord i dette område står det store mengder med pimpernell på kalkrike tørrenger. Her er det også funnet kalkgrønnaks (tette bestander), mattestarr, smaltimotei, vollmarihåpe, bakketimian (store mengder), gul gåseblom, fagerknoppurt, ormehode, blodstorkenebb, bitter blåfjær, vårmure, grenknoppurt, stjerneistel, blålusern og gull-lusern.

Kalkrike tørrenger ved Bjørnstad har arter som eng-havre, smaltimotei, vollmarikåpe og firfrøvikke. En del buskvegetasjon finnes. I gjengroing og delvis preget av trivielle arter.

## Historie

Ut fra beliggenhet og gårdsnavn må Mo være en av de eldste gårdene i bygda. Mo er nevnt i skriftlige kilder fra 1402, mens Bjørnstad er nevnt i 1433. Forfatteren og eventyrsamleren Jørgen Moe er født på gården Mo i en stue som er flyttet til Øderå.

Det var tidligere flere dyr på Mo. I 1948 var det her 3 hester, 40 kyr, 2 okser, 6 ungdyr, 3 griser og 20 høns, mens det i 1990 bare var 10 ammekyr og 1 okse (opplysninger fra Norske gardsbruk). Det samme gjelder Bjørnstad, der det i 1948 var 5 hester, 35 kyr, 2 okser, 5 ungdyr, 2 griser, 5 sauer og 50 høns, mens det i 1990 ikke var noen dyr igjen (opplysninger fra Norske gardsbruk).

## Kulturminner

Automatisk freda kulturminner på Mo:

2 gravhauger fra jernalder sør for tunet. Det har tidligere vært enda en gravhaug her. Det er to store steiner på tunet, som i følge tradisjonen ble kasta mot kirken på Stein av gygra på Gyrihaugen.

Over Bergerhaugen går en gammel vei. Den er ikke opprusta til bilvei. Denne veien er trolig den gamle forbindelse mellom middelalderkirkene Hole og Norderhov, som på kart fra 1827 er tegna inn som hovedvei.

På tunet Mo er det flere verneverdige bygninger:

- våningshus fra 1804, ombygd i 1910
- den såkalte «Bestemorsbygningen» som skal være bygd i 1595, ombygd i 1905
- stabbur
- driftsbygning fra 1825, ombygd i 1900
- Hans Grenader-stua, trolig tilflytta
- badstue (tilflytta)
- Hodt-smia (tilflytta)
- Lille-Beates dokkestue, kjent fra Jørgen Moes diktning

Automatisk freda kulturminner på Bjørnstad:

På tunet på Bjørnstad 181.1 er det en gravhaug fra jernalder kalt Flaggstanghaugen. Også på naboeiendommen i nord, Knausen 181.17, er det en gravhaug fra jernalder. Det har vært 4 gravhauger som nå er fjerna ved tunet på gården.

På tunet på Bjørnstad er det ellers:

- våningshus i sveitserstil, ombygd i 1880.
- bryggerhus og stabbur i upanelt tømmer, gamle.
- driftsbygning bestående av låve i bindingsverk fra ca. 1890.
- steinfjøs.
- I tidligere beitemark sør for tunet er det rester etter en kjeller, med store lønnetrær rundt.

## Verdivurdering

Området kan karakteriseres som et mangfold-landskap ut fra følgende kriterier:

- Kontinuitet (K)
- Representativitet (K)
- Særpreget (N)
- Sjeldenhet (N)
- Mangfold (N/K)
- Inngrep/påvirkning
- Helhetlig landskap
- Alder (K)
- Autentisitet (K)
- Hevd og tilstand (-)
- Friluftsliv og tilgjengelighet
- Estetisk verdi
- Kunstnerisk/arkitektonisk utførelse (K)
- Lokalhistorisk verdi (K)

Representativt artsutvalg og vegetasjon for kalkområdene (Oslo-feltet) i nedre del av fylket. Svært artsrik og interessant flora og vegetasjon. Forekomstene av grenknoppurt, pimpernell og den svært sjeldne arten vanlig løvehale er særlig interessant. Kulturmarkstypene har generelt lav kontinuitet. Området vurderes å ha svært høy botanisk verdi (\*\*\*\*).

Tunene på Mo og Bjørnstad med de mange verneverdige bygningene, både de som opprinnelig har stått der og de som er tilflytta i seinere år, har stor kulturhistorisk verdi. Bygningenes verneverdi begrunnes med autentisitet og arkitektoniske kvaliteter. Her er det få nyere inngrep som nybygg og ombygginger. Gravhaugene øker verdien og gir gårdene historisk dybde. Det spesielle landskapet, med en veksling mellom fulldyrkede sletter og lave skogkledde åser, er et storskalalandskap som er lite påvirket av inngrep og har høy verdi. Kulturlandskapet, som en del av det særpreget slettelandskapet på Steinsletta, har også stor verdi. Mo-Bjørnstad må sees i sammenheng med Stein og Hårum (se også beskrivelse for disse), og kulturlandskapet ved Steinsletta forøvrig. Mo-Bjørnstad vurderes å ha svært høy kulturhistorisk verdi (\*\*\*\*).

Samlet sett vurderes området å ha *nasjonal verdi* i kulturlandskapssammenheng.

**Undersøkelse:**

Botanikk: JEE, Tore Berg. Kulturhistorie: JJ (ikke befart).

**Beliggenhet**

Kartblad M711: 1815 III

UTM: NM 72 65

H.o.h.: 140 m.

Vegetasjonsregion: Boreonemoral region

Landskapsregion: Østlandets innsjø- og silurbygder (Tyrifjorden).

**Beskrivelse**

Området utgjøres av de østlige deler av kulturlandskapet rundt Steinsletta. Mot sør og vest er det naturlig å se området i sammenheng med resten av landskapet rundt Steinsletta (se beskrivelse for Mo-Bjørstad og Stein). Området grenser til kalkryggen Hurumåsen i nord. Kulturmaka her består for størstedelen av fulldyrket eng, men det er også enkelte beitemarker, tørrbakker og kantsoner inntil bekker. Berggrunnen består for en stor del av kalk, som forvitrer lett og gir en fruktbar og varm jordbunn med rik flora.

**Biologisk verdifulle kulturmiljøer**

1) Beitemark: Rett sør for gården Hårum 186.4. Hestebeite, stedvis godt gjødslet. Arealet er på omtrent 50 x 100 meter.

2) Tørrbakker og enger som tidligere trolig har vært beitet nord for gården Hårum 186.4.

**Vegetasjon og flora**

Områdene preges av kalkrike tørrenger og bergknauser.

Sør for gården Hårum 186.4 dominerer en lang rekke lavvokste urter som bakkemynte, dvergforlemmegei, kvitbergknapp, sandarve, smånøkkell, trefingersildre, bakke- og vårveronika og vårrublomst. Her er det ellers notert arter som fagerknoppurt, tjæreblomst, markmalurt, malurt, gulmaure, vårmure og marianøkkel. En del «ugress» og nitrogenkrevende arter, som oksetunge, reinfann, balderbrå, gjetertaske, veitistel, hundekjeks og vinterkarse finnes også.

Nord for gården Hårum 186.4 finnes tørrbakker og enger med interessant flora, med arter som vårmure, flekkmure, trefingersildre og kvastsveve.

Langs kant av hovedvei nord for Hårum finnes rik og interessant flora.

**Historie**

Gårdene kalles Hårum på økonomisk kartverk, delvis Hurum / Hårom i Norske gardsbruk og Hurum i bygdeboka fra 1914. Gården må tidlig ha blitt delt, da det i 1528 var 4 brukere her. Den er nevnt så tidlig som i 1367.

**Kulturminner**

Det er et gravfelt bestående av 7 gravhauger fra jernalderen på en bergrygg sør på Hurumåsen. Gravfeltet ligger på eiendommene Hurum 186.11 og Hårom 186.15. 7 tun ligger forholdsvis samlet ved sørenden av Hurumåsen. Her finnes følgende eldre bygninger:

**Hurum 186.4:**

Våningshus fra ca. 1700, trolig tilflytta, restaurert i 1988

- stabbur, gammelt
- driftsbygning fra 1927
- vognskjul, gammelt

**Hurum 186.5 (Vestigarden):**

- våningshus, gammelt, restaurert i 1908, noe modernisert
- bryggerhus, gammelt
- stabbur, gammelt
- driftsbygning fra 1887

**Hurum 186.8:**

- våningshus, gammelt, trolig fra 1700-tallet, tilbygd

**Hurum 186.11:**

- våningshus, gammelt
- stabbur, gammelt
- sidebygning, gammel

**Hårom 186.15 (Nordigarden):**

- våningshus, gammelt, modernisert
- stue fra 1600-tallet, i stein
- stabbur fra 1865
- driftsbygning fra 1900-tallet

**Hårom 186.16 (Østigarden):**

- våningshus gammelt, restaurert i 1985
- sidebygning, tidligere butikk
- bryggerhus, trolig fra 1600-tallet, i stein
- stabbur fra 1900-tallet

**Hurum 186.34 (Søigarden):**

- våningshus fra 1740, fullstendig ombygd
- stabbur

**Verdivurdering**

Området kan karakteriseres som et særpregede landskap, ut fra følgende kriterier:

Representativitet (K)

Særpreg (N)

Sjeldenhet (N)

Mangfold (N)

Helhetlig landskap

Alder (K)

Estetisk verdi

Representativt for kalkområdene i nedre del av fylket. Nokså artsrikt, med flere interessante arter. Området har høy botanisk verdi (\*\*\*).

Tuna har en markant plassering lengst sør på Hurumåsen. Her er flere helhetlige tun med mange eldre, verneverdige bygninger. Det er få nyere inngrep i form av hus utenfor tun eller andre større anlegg. Gravfeltet er et viktig element i landskapet. Hurum må sees i sammenheng med Stein og Mo-Bjørnstad (se også beskrivelse for disse områdene), og kulturlandskapet ved Steinsletta forøvrig. Hurum vurderes å ha høy kulturhistorisk verdi (\*\*\*).

Samlet sett vurderes området å ha *regional verdi* i kulturlandskapsammenheng.

## Stein • område 17

### Undersøkelse:

Botanikk: JEE, Tore Berg. Kulturhistorie: JJ.

### Beliggenhet

Kartblad M711: 1815 III

UTM: NM 76 63

H.o.h.: 63-80 m.

Vegetasjonsregion: Boreonemoral region

Landskapsregion: Østlandets innsjø- og silurbygger (Tyrifjorden).

### Beskrivelse

Stein ligger vakkert plassert på en høyde på sørøstsiden av Steinsletta, med god utsikt over Steinsletta i vest og Steinsfjorden i øst. Området avgrenses av Steinsfjorden i øst og tettbebyggelse på en årrygg i sør. Mot nord og vest er det naturlig å se området i sammenheng med resten av landskapet rundt Steinsletta (se beskrivelse for Mo-Bjørnstad og Hurum). Ned mot Steinsvika finnes betydelige arealer beitemark og tørrbakker, som delvis er i gjengroing. Mot vest og nord ligger Steinsletta, der de fleste arealer er fulldyrket eng. På sørsida av den nordøst-sørvestgående åsryggen, som avgrenser Steinsletta i sør, ligger de tidligere husmannsplassene til Stein. I Steinsvika og langs elven som renner ut i Steinsvika nord for gården finnes store våtmarksområder. Stein har kalkrik berggrunn, som forvitrer lett og gir en fruktbar og varm jordbunn med rik flora.

### Biologisk verdifulle kulturmiljøer

- 1) Beitemark: Øst for gården, ned mot Steinsvika. Deler av området er hestebeite, kanskje noe gjødsle, i tillegg er deler brakklagt og i svak gjengroing. Området er på omtrent 650 x 100 meter.
- 2) Våtmark: Steinsvika og elvene som løper ut i Steinsvika har rik fuglefauna.

### Vegetasjon og flora

Kalkrike tørrenger og bergknauser har variert og rik flora med bl.a. eng- og dunhavre, vill- og smaltimotei, hjerte-

gress, krattsleie, blåmunke, aksveronika, vårveronika, smalfrøstjerne (*ssp. simplex*), marianøkleblom, smånøkkel, dvergforglemmegei, harekløver, markmalurt, krattalant og firfrøvikke. Ellers finner man kantkratt med bl.a. roser, svartmispel og geitved.

De store våtmarksområdene i Steinsvika har store verneverdier, særlig for våtmarksfugl. Disse arealene har trolig vært beitemark tidligere. I Steinsvika er det særlig store konsentrasjoner av vannfugl vår og høst. Seltebekken, som renner ut i Steinsvika i vest, er nylig utvidet til fangdammer med velutviklet vannvegetasjon.

### Historie

Vi har hentet følgende opplysninger («Hole Herred» 1914): Stein var kongsgård da Sigurd Hjort og Halfdan Svarte bodde her. Her finner man Halvdanshaugen hvor Halfdan Svartes hode skal være begravet. Det vurderes nå om haugen skal graves ut, da det er påvist at den synker, og det er fare for at det som befinner seg inne i haugen kan ta skade. En steinkirke ble bygd ved Stein på 1100-tallet. Stein var kirkegods før reformasjonen, og siden krongods. Gården ble eid av fogd Henrik Petersen i Ringerike i 1680-åra, og av fogden Lars Tønder fra 1696. Kaptein Svend Jesper Bierck var eier fra 1728, og trelasthandler Lars Ridder fra 1775. Sorenskriver Gabriel Fougner overtok i 1821. Han bygde nåværende hovedbygning. Johannes Solberg, som var eier fra 1874, var en meget dyktig gårdbruker. Han drev gården opp til et mønsterbruk. I 1914 var innmarka på 1500 da og skogen på 6000 da. Da hadde Stein 100 kyr og 20 hester, samt 13 husmannsplasser.

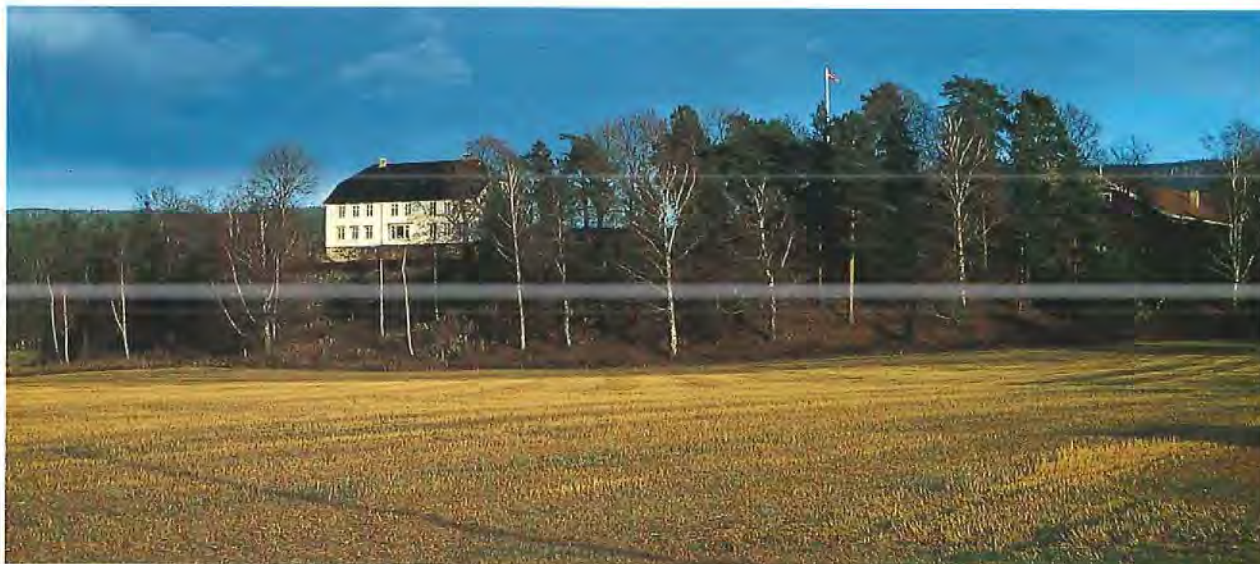
### Kulturminner

Følgende automatisk freda kulturminner er kjent:

- Halvdanshaugen (diameter 58 m, høyde 4 m), gravhaug fra jernalder. Etter sagnet er Halfdan Svartes hode begravet her, etter at han gikk gjennom isen på Randsfjorden og drukna.
- Kirkeruin (romansk steinkirke fra 1100-tallet), ødelagt av lynnedslag i 1683.
- Gjøraputten, som ligger 520 m nord for våningshuset, har oppkomme med svovelholdig vann. Etter tradisjonen ble putten til da gygra på Gyrihaugen kasta lårbeinet sitt mot kirka på Stein.
- Bygdeborg fra jernalder på eiendommen Hesthaga-berget 188.78, 350 m sørvest for våningshuset.

Våningshuset ble bygd omkring 1830 av sorenskriver Gabriel Fougner, og er freda. Driftsbygning er fra 1900.

Omkring tunet ligger en park som ble påbegynt av sorenskriver Gabriel Fougner. I «Hole Herred» 1914 heter det: «*Parken og haven har hun (Olga Solberg) forvandlet til den smukkeste idyl. Især er haven et vidunder av kunst og natur med den herlige utsikt, de eiendommelige terasser, kantet av rosenhække og med de rike anlæg, bugnende av blomster.*»



Den fredete hovedbygningen og parken på Stein ligger på en kolle med utsyn over Steinsletta. Foto: Jørn Jensen.

Kirkeruinene på Stein er et automatisk fredet kulturminne. Foto: Jørn Jensen.



Det er funnet en kalkovn i forholdsvis god stand nede ved Steinsfjorden.

Estetisk verdi  
Lokalhistorisk verdi (K)

### Verdivurdering

Området kan karakteriseres som et særpreget landskap ut fra følgende kriterier:

- Særpreget (N/K)
- Sjeldenhet (N/K)
- Mangfold (N/K)
- Helhetlig landskap
- Alder (K)

Representativ vegetasjon for kalkområdene i nedre del av fylket, men med tildels et nokså spesielt artsutvalg: bl.a. aksveronika, blåmunke, smalfrøstjerne (*ssp. simplex*), svartmispel og store forekomster med krattalant. Svært artsrikt. Området preges stedvis av svak gjengroing. Området har svært høy botanisk verdi (\*\*\*\*).

Stein har helt spesielt stor kulturhistorisk verdi. Det begrunnes med det mangfold av kulturminner som finnes

her. De automatisk freda kulturminnene, Halvdanshaugen og kirkeruinen, er i en særstilling. Den freda hovedbygningen med parken rundt er også av stor verdi. Det spesielle slettelandskapet, med de største gårdene liggende på høydedrag, er en sjelden landskapstype i Buskerud. Stein må sees i sammenheng med Hurum og Mo-Bjørnstad (se også beskrivelse for disse områdene), og kulturlandskapet ved Steinsletta forøvrig. Stein vurderes å ha svært høy kulturhistorisk verdi (\*\*\*).

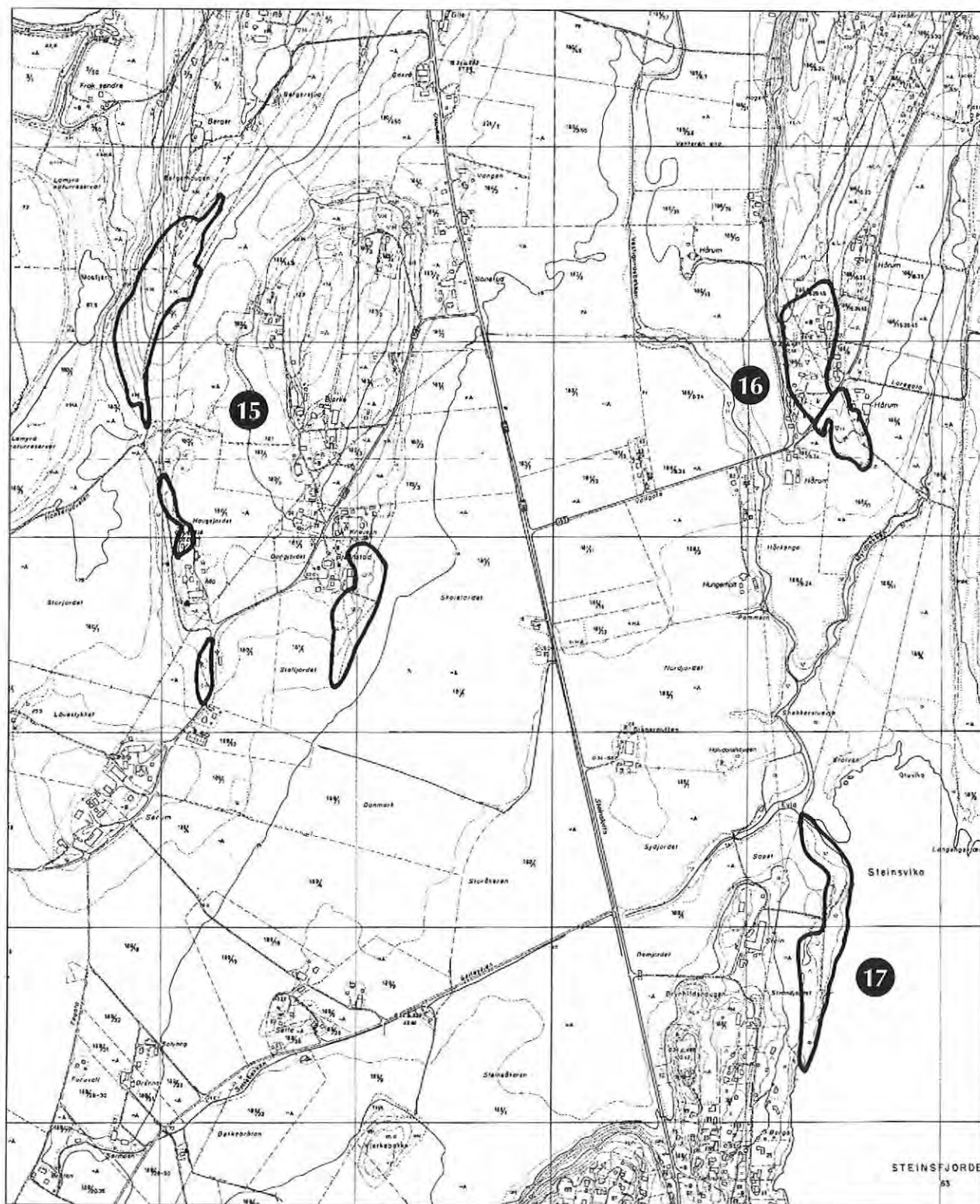
Samlet sett vurderes området å ha *nasjonal verdi* i kulturlandskapssammenheng.

#### Område 15-17

Kulturlandskapet rundt Steinsletta, Hole kommune

Økonomisk kartblad CK 049, CK 050, 1:15.000

\_\_\_\_\_ : avgrensning botanisk interessante områder



# Løken-Rytteråker-Fekjær

## Undersøkelse

Botanikk: JEE, Tore Berg, Kulturhistorie: JJ.

Ikke hele området er undersøkt botanisk.

## Beliggenhet

Kartblad M711: 1815 III

UTM: NM 70 60

H.o.h. 80 m.

Vegetasjonsregion: Boreonemoral region

Landskapsregion: Østlandets innsjø- og silurbygder (Tyrifjorden)

## Beskrivelse

Dette er et åpen, flatt og intensivt dyrket jordbrukslandskap. Kornarealene dominerer. Løken-gårdene ligger på et høydedrag i nord. I vest er det et oppdyrket dalsøkk som tilhører bruk under Borgen. Den fulldyrkede sletta går helt ned til Tyrifjorden i sør, ved Fekjær. Nord for tuna ved Løken går fylkesvei 158 fra Vik til Røyse, med tilgrensende boligfelt i nord. Berggrunnen består for en stor del av kalkfjell, som forvitrer lett og gir en fruktbar og varm jordbunn med rik flora.

## Biologisk verdifulle kulturmiljøer

1) Slåtteenger og/eller beitemark:

- langs veien like nord for Borgen 199.5.
- øst- og vestsiden av husene ved nedre Løken, omtrent 70 x 70 meter og 40 x 60 meter. Holdes delvis fortsatt åpent ved slått og beite.
- sør for hovedveien ved Vik, omtrent 50 x 100 meter. Delvis i gjengroing. Trolig tidligere slåtteeng.
- på flere «åkerholmer» sør for husene ved Fekjær.

2) Havnehage med gamle asker ved Løken.

3) Allèer:

- langs veien ut mot Rytteråker
- ca. 10 tidligere styvede asker, ved husene og som allè langs en liten vei ved Fekjær.

## Vegetasjon og flora

Nord for Borgen, i veikant, er det kalkrike tørrenger med dragehode, nakkebær, trefingersildre, smånøkleblomst, marianøkleblom, enghavre, dunhavre og engtjæreblomst.

Ved Løken er det kalkrike tørrenger og bergknauser, der bl.a. følgende arter er notert: bakke- og vårveronika, smånøkkell, firfrøvikke, vårstarr, lodnefaks, krattsøleie, nakkebær, tjæreblomst, dvergforglemmegei, bakkemynte, bitterbergknapp, markmalurt og malurt.

Sør for Vik er det kalkrik tørreng i mosaikk med rike bergknaussamfunn og noe preg av skrotmark. Området er artsrikt med bl.a. dunhavre, trådrapp, sauesvingel, flekkmure, bakkestarr, vårstarr, krattsøleie, marianøkleblom og en nokså hårete tiriltunge»type». På de mest skrinne delene finnes bl.a. smånøkkell, fjellrapp, dvergforglemmegei, vårublomst, dragehode, trefingersildre og markmalurt.

De fleste av engene ved Fekjær er kalkrike tørrenger med bl.a. dunkjempe, engtjæreblomst, flatrapp, trådrapp, kvitmaure, vårstarr, marianøkleblom, gulmaure og flere bestander med knollmjødur. Fragmenter av kalkrike knaussamfunn finnes stedvis, med arter som smånøkkell, bakkemynte, dvergforglemmegei, kvitbergknapp og markmalurt. Deler av engene har preg av tidligere dyrking/gjødsling med bl.a. en del løvetann. En liten bestand med malurt er sett langs veien mellom husene og enga.

I kantsonen mot Tyrifjorden er det naturlig vegetasjon med løvtrær som ask, bjørk, alm mm.

## Historie

Både fortidsminnefunn og gårdsnavn forteller at Gjesval, Fekjær, Løken og Borgen er svært gamle gårder. Rytteråker er nevnt i 1363. Senere har gården i flere hundre år vært drevet sammen med Storøya.

Kongeveiens trase går gjennom området. Tidligere har det vært en rekke husmannsplasser i området, som det finnes rester etter langs kanten av jordene, på åkerholmer og langs strendene av Tyrifjorden. Gårdene hadde tidligere vaskeplasser og steinbrudd langs Tyrifjorden. Vi finner derfor utstrakt bruk av stein i området, til gjerder, grunnmurer og trapper. Fra 1900 ble det foretatt jordskifte i området og forholdene ble lagt til rette for rasjonell drift. Etter krigen er bekker lukket og randvegetasjon i stor grad fjernet. Frem til 1960 ble det drevet allsidig jordbruk med dyr og åkerbruk i området. I dag er mengden husdyr sterkt redusert. F.eks. har Løken i dag bare høns, mens det i 1948 også var 7 hester, 2 kyr, 1 okse, 6 ungdyr og 20 griser (opplysninger fra Norske gardsbruk). Grønnsaksdyrking og fruktdyrking var mer utbredt tidligere. Løken-gårdene har hatt minst 3 husmannsplasser.

## Kulturminner

### Løkenhaugen 200.13:

Gravfelt fra jernalder rett nord for fylkesveien. Opprinnelig var det 7 gravhauger, men nå er det bare 4 igjen.

### Øvre Løken:

- våningshus fra ca. 1850
- stabbur
- sidebygning med bryggerhus, drengestue og vognskjul
- driftsbygning, sammenbygd av tømmerlåve og fjøs
- gjerdestolper av kalksteinsheller på høykant

### Løken nedre 200.3:

- stabbur fra 1864
- Det er gjort flere funn av automatisk freda kulturminner, både sigdøkser, flintavslag og annet.

### Østeng 199.8:

Ikke bebodd våningshus og skjul i bindingsverk, fra slutten av 1920-årene, som i dag drives av Løken nedre.



På øvre Løken er det et tun med flere eldre bygninger og mange gamle asker. Foto: Jørn Jensen.

#### **Borgen 199.5:**

Tunet består av følgende bygninger:

- bolighus, bygd i 1940/41, aldri i bruk
- våningshus i en etasje fra slutten av 1800-tallet
- stabbur, trolig gammelt
- driftsbygning fra 1951
- sag og smie, nyere bygninger

#### **Borgen 199.6:**

Eieren har kongeskjøte fra 1855, som viser at det tidligere var kirkegods, som ble løst fra staten i 1855. Gården ble skiftet ut rundt 1990 med de øvrige Borgen-gårdene. Tunet består i dag av følgende bygninger:

- uthus, gammelt med laftet fjøs og stall, til nedfalls
- bryggerhus, vognskjul og stabbur fra 1915

#### **Borgen 199.1:**

Tunet består i dag av følgende bygninger:

- våningshus, tilflytta, gammelt laftehus med sveitserstilelementer der den eldste delen skal være fra 1700-tallet
- uthus i bindingsverk fra ca. 1900
- stabbur, trolig fra 1700-tallet

#### **Borgen 199.7:**

Tunet består i dag av følgende bygninger:

- våningshus, tilflytta, gammelt
- stabbur, uthus, bryggerhus og drengestue fra ca. 1850
- bolighus fra 1941
- vognskjul fra 1925

Husmannsplassene Tangen og Sandvika er tilknyttet gården. På Sandvika står husene.

Ellers er det lysthus av gamle lindetrær, en kjempestor ask som tuntre og flere store lønner og almer rundt tunet.

Det finnes flere store gravhauger i tilknytning til gården.

#### **Rytteraker:**

Gården har følgende bygninger:

- hovedbygning fra 1988
- sveiserbolig fra 1935
- tilbygg fra 1938
- våningshus fra ca. 1820
- gartnerbolig fra 1954
- stabbur fra 1934
- driftsbygning fra 1934
- smie og badstue fra 1943
- flere uthus fra 1900-tallet

#### **Gjesval nordre 193.1:**

Gården har følgende bygninger, fordelt på 2 tun:

- våningshus på de søndre tunet satt sammen av tre laftede stuer, trolig svært gamle
- stabbur på det søndre tunet fra 1940-årene
- våningshus på det nordre tunet er en ombygd gammel midtgangsbygning, tidligere skole
- stabbur fra 1867 på det nordre tunet
- fjøs fra 1937

Ved den såkalte Hagehaugen, som ble fjernet i ca. 1948, er det gjort funn av jernøks, jernnøkkel og 27 jernbarrer.

#### **Gjesval nordre 193.5:**

Dette er et småbruk som ligger øst for Gjesval nordre 193.1, med et halvannenetasjes våningshus med enkle sveitserstilelementer og et uthus bygd på 1900-tallet.

#### **Gjesval 194.2 og 193.4**

Firkanttun preget av flere laftede bygninger:

- Våningshus, der kjøkkendelen er eldst, fra 1712. Huset er påbygd og sterkt modernisert.
- stabbur fra ca. 1900, laftet og delvis panelt utvendig

- 50

## Verdivurdering

Området kan karakteriseres som et representativt/typisk landskap ut fra følgende kriterier:

- Representativitet (N/K)
- Mangfold (N)
- Inngrep/påvirkning
- Helhetlig landskap
- Alder (K)
- Autentisitet (K)
- Estetisk verdi

Representativt for kalkområdene i nedre del av fylket. Artsrikt, med innslag av interessante arter som bl.a. vårstarr, knollmjødurt og smånøkkel. Estetisk vakre og gamle trær, som utgjør en viktig del av kulturlandskapet og som kan ha en interessant flora og fauna: styvede trær, havnehage og alleér. Landskapsmessig fint, velholdt område. Området vurderes å ha svært høy botanisk verdi (\*\*\*\*).

Dette er et kulturlandskap som inneholder en rekke kulturhistoriske elementer og der de gamle strukturene er synlige i dag. De fleste gårdene har flere gamle bygninger fra 1600-, 1700- og 1800-tallet. Til tross for en del ombygging har bygningsmassen samlet sett stor verdi. Her er noen få inngrep i form av nybygg som ikke er tilpasset den øvrige bebyggelsen. Forekomsten av gravfelt og andre fortidsminner gir området historisk dybde. Området vurderes å ha høy kulturhistorisk verdi (\*\*\*).

Samlet sett vurderes området å ha *nasjonal verdi* i kulturlandskapssammenheng.

## Røysehalvøya

### Undersøkelse

Botanikk: JEE. Tore Berg. Kulturhistorie: OP  
Bare deler av området er botanisk undersøkt.

### Beliggenhet

Kartblad M711; 1815 III

UTM: NM 66 60

H.o.h.: 63-140 m.

Vegetasjonsregion: Boreonemoral region

Landskapsregion: Østlandets innsjø- og silurbygder (Tyrifjorden)

### Beskrivelse

Røysehalvøya preges av store sammenhengende åkerarealer i svakt hellende terreng ned mot Tyrifjorden. I øst er kulturlandskapet avgrenset av skog. På sørvestsiden av halvøya hever Leineåsen seg over det bølgende og gjennomkultiverte jordbrukslandskapet. Et annet sentralt lan-

demerke på halvøya er Bønsnes kirke lengst sør. Røysehalvøya hører med blant de fremste jordbruksbygder i Norge. Berggrunnen består for en stor del av kalkfjell, som forvitrer lett og gir en fruktbar og varm jordbunn med rik flora.

## Biologisk verdifulle kulturmiljøer

- 1) Beitemark er en viktig kulturmarkstype i dette ellers så åkerdominerte landskapet. Selv om husdyrholdet har gått tilbake så finnes det fortsatt enkelte gårdsbruk på Røysehalvøya som har storfe. I tillegg har enkelte bruk også sau og hest.
- 2) Det finnes mange tidligere enger som er slått, naturlig åpne tørrenger og små, kulturpåvirkede miljøer i området. For de fleste av dem er tidligere bruk ukjent.
- 3) Det finnes styvingstrær i området, bl.a. en del styvede bjørker i en ravinedal ved Berg.
- 4) Biologisk verdifulle våtmarker finnes flere steder i tilknytning til Tyrifjorden, særlig ved Berg.

## Vegetasjon og flora

Området har en svært rik og varmekjær flora. På mange lysåpne skrenter, tørrknauser, åker- og veikanter finner en fremdeles frodige partier med naturlig kalkkrevende engvegetasjon. Flere arter har her noen av sine innerforekomster i Øst-Norge. Ofte er det små arealer med forekomst av interessante arter. Områdene nevnt her utgjør litt større områder med verdifull flora:

Beitemark ved Berg, ligger i en ravine øst for gården og ned mot sjøen. Sauc- og hestebeite. Arealene har for lang tid tilbake trolig vært vesentlig større (mot øst – Sælabonn). Beitet har nokså variert vegetasjon. I bakken er det kalkfattig tørreng, med arter som gulmaure, sandarve, bakkeveronika, engfrytle, tiriltunge og dvergforglemmegei. Vårrubom står enkelte steder i tørrengene. Stedvis er det mye stornesle og engsoleie, som indikerer gjødsling. I bunn, langs bekken, og på flatene ned mot sjøen finnes rik fukteng, starrsump og kortskuddstrand. Her er artsutvalget rikt og variert, bl.a. er det notert flatsiv, lodnestarr, gåsemure, krypkvein, nikke- og flikbrønslé, tiggersoleie, kvassstarr, evjebrodd, småslirekne og firling. Våtmarka har en rik fuglefauna, særlig vår og høst. Dette er et av få steder langs Tyrifjorden der det hekker vipe.

På nordsiden av veien ved Berg finnes kalkrik tørreng som har vært slått, med bl.a. krattssoleie, smaltimotei, markmalurt, dunhavre, nakkebær og nikkesmelle. Den er delvis brakklagt.

En kalkrik tørreng ved Søhol har en interessant flora, med innslag av smaltimotei, gullkløver, fagerknoppurt, nikkesmelle, marianøkleblom, gul gåseblomst og bakke-mynte. I kant av kalkfuruskog, ca. 300 meter øst for Søhol, er det gjort funn av den sjeldne arten grådodre.

I området Røysetoppen-Frøyshov finnes flere enger og kulturpåvirkede miljøer med interessant flora. På gravhauger nord på Røysetoppen (Frøysov gravfelt) er



*Det fruktbare og storskala kulturlandskapet på Røysehalvøya er omkranset av Tyrifjorden. Foto: Oskar Puschmann.*

*Steinfjøsset på Leine er en av mange verdifulle bygninger på Røyse. Foto: Jørn Jensen.*

det bl.a. funnet villtulipan, bakkemaure, svartmispel, fleckmure og mye marianøkleblom og engfiol. På Frøys-hovåsen finnes lysåpen kulturpåvirket skog med enkelte interessante kulturarter, som fleckmure og båndmari-kåpe.

Ved Bønsnes finnes en svært interessant flora. Spesielt skal trekkes frem de mange forekomstene av lodnefiol og store hybridpopulasjoner mellom lodnefiol og bakkefiol. Forekomstene av lodnefiol utgjør innergrense for denne arten i Øst-Norge, og representerer trolig de rikeste kjente forekomstene av denne sårbare arten i Norge. I bakkene nord for Leinestranda er det flere enger med masseforekomster av lodnefiol, bakkefiol og marianøkleblom i blanding. Her er det også en stor, rik ødeeng, trolig for en stor del tidligere åker, som i dag er i gjen-groing. Enga har en svært interessant og spesiell flora med arter som vill gulrot, lodnefiol og svevearten *Hieracium Bauhinii*. Blåbringe-bær og hybriden mellom blåbringe-bær og bringebær er funnet like vest for Bønsnes kapell. Ved Enga gård er det tidligere gjort funn av knollmjøddurt (H. Østhagen).

Det finnes generelt mange verdifulle kulturpåvirkede småbiotoper i området, i kant av dyrket mark, veikanter og skogkanter. Ulike inngrep har medført at noen av disse miljøene er ødelagt eller forringet i den senere tid. Rundt hele Røysehalvøya finnes dessuten et sammenhengende og godt utvikla vegetasjonsbelte mellom de intensivt drevne produksjonsarealene og Tyrifjorden. Denne er viktig for områdets fauna, samt som filter for jordbruks-avrenning.

### Historie

Røysehalvøya har spor etter en jordbrukskultur som går helt tilbake til yngre steinalder og bronsealder. Av særegne fornminner kan nevnes både helleristninger og bronsealdererrøyser. Ser en på naturforholdene på Røysehalvøya er det ikke overraskende at vi her finner spor etter en av de eldste innlandsbosettingene i landet. En rekke gårdsnavn er hentet fra norrøn mytologi, bl.a. Onsaker, Frøys-hov og Ullern. På Røysehalvøya bodde flere av rikets stormenn på Sagatiden. På Bønsnes bodde bl.a. ringerikshøvdingen Sigurd Syr, Olav Haraldssons stefar.

Både Olav og hans stebror kong Harald Hardråde vokste opp på Røysehalvøya. På sørspissen av Røysehalvøya ligger gamle Bønsnes kirke, som trolig ble bygd mot slutten av det 11. århundre i Olav Kyrres regjeringstid. Kirken er en låvekirke og eies av menigheten, ikke av Staten.

Fra kristen tid og fram til i dag er det mange minnesmerker bevart. Fra «nyere» tid kan f.eks. flere bygninger spores flere århundrer tilbake i tid. På Røysehalvøya gir minnesmerkene historisk liv og karakter til naturen. Røysehalvøya er et historisk unikt landskap.

### Kulturminner

Området har mange fortidminner som gir stor historisk dybde. Røysehalvøya har et betydelig innslag av storgårdsbebyggelse med monumental trearkitektur. Østlandske firkanttun er vanlige innslag i landskapsbildet. Tunplasseringen er gjerne «naturbestemt» på oppstikkende knauser i terrenget. Mange av våningshusene er gamle, men det finnes en del ny, utradisjonell bebyggelse og uheldige moderniseringer. De store rødmalte driftsbygningene er tilpasset jordbrukets storskaladrift, og er dominerende i det åpne landskapet. Åkerarealene utgjør en betydelig del av den totale jordbruksmarka, der både korn, frukt og grønnsaker dyrkes.

### Verdivurdering

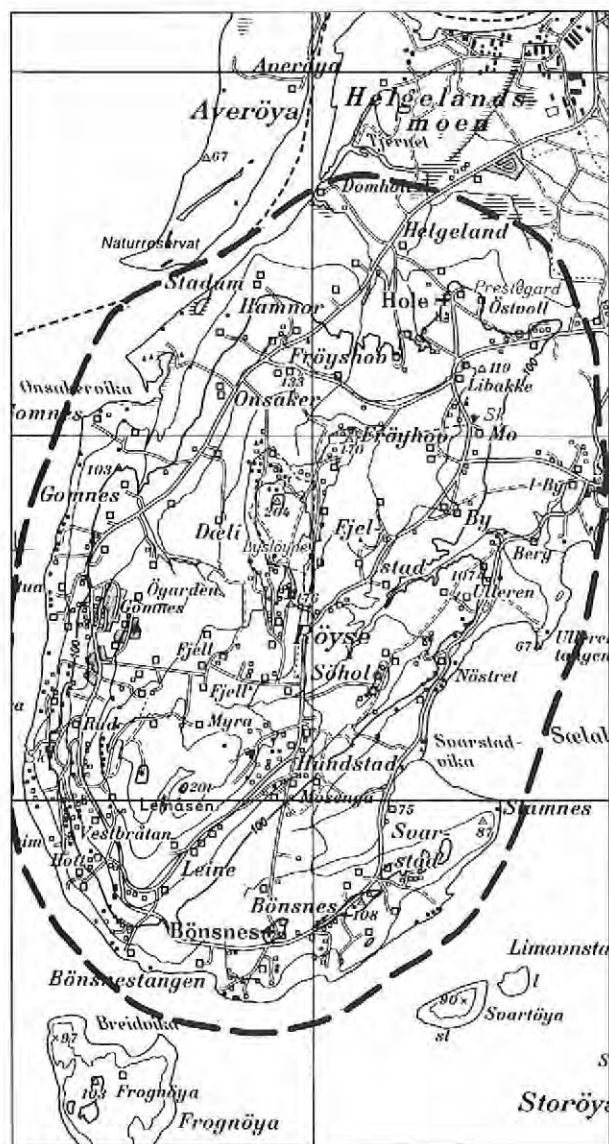
Området kan karakteriseres som et særpreget landskap ut fra følgende kriterier:

- Særpreg (N)
- Sjeldenhet (N)
- Mangfold (N/K)
- Helhetlig landskap
- Alder (K)
- Autentisitet (K)
- Estetisk verdi
- Lokalhistorisk verdi

Det er registrert flere botanisk interessante beitemarker, slåtteenger, og tørrbakker, i tillegg til spredte funn av interessante kulturbegunstigede arter i landskapet forøvrig. Spesielt bør trekkes frem beita fuktenger ved Berg, med bl.a. flatsiv, nikkebrønsle og den hensynskrevende arten firling, og de spesielle engene ved Leine, med bl.a. rike forekomster av den sårbare arten lodnefiol, store hybridpopulasjoner mellom bakkefiol og lodnefiol og forekomst av svært sjeldne svevearten *Hieracium Bauhinii*. På Røysehalvøya finnes også en svært interessant flora knyttet til skog og kalkberg, som i liten grad er omtalt her. Røysehalvøya vurderes å ha svært høy botanisk verdi (\*\*\*\*).

Området har mange kulturminner som gir stor historisk dybde. Gårdsbebyggelsen har delvis storgårdspreg og består av mange verneverdige enkeltbygninger i tildels helhetlige tun. Røysehalvøya vurderes å ha høy til svært høy kulturhistorisk verdi (\*\*\*(\*)).

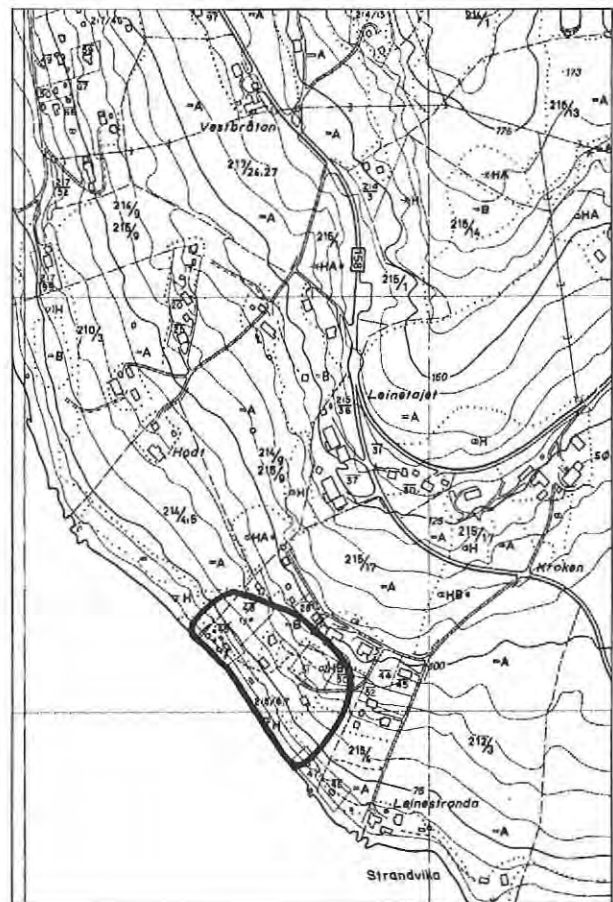
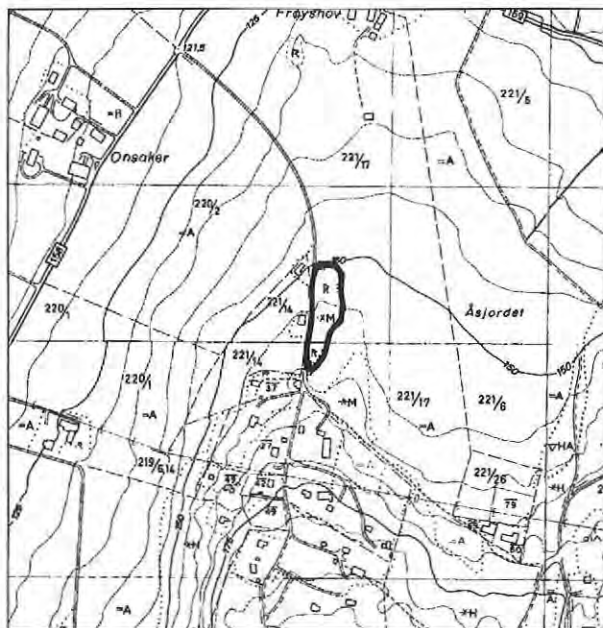
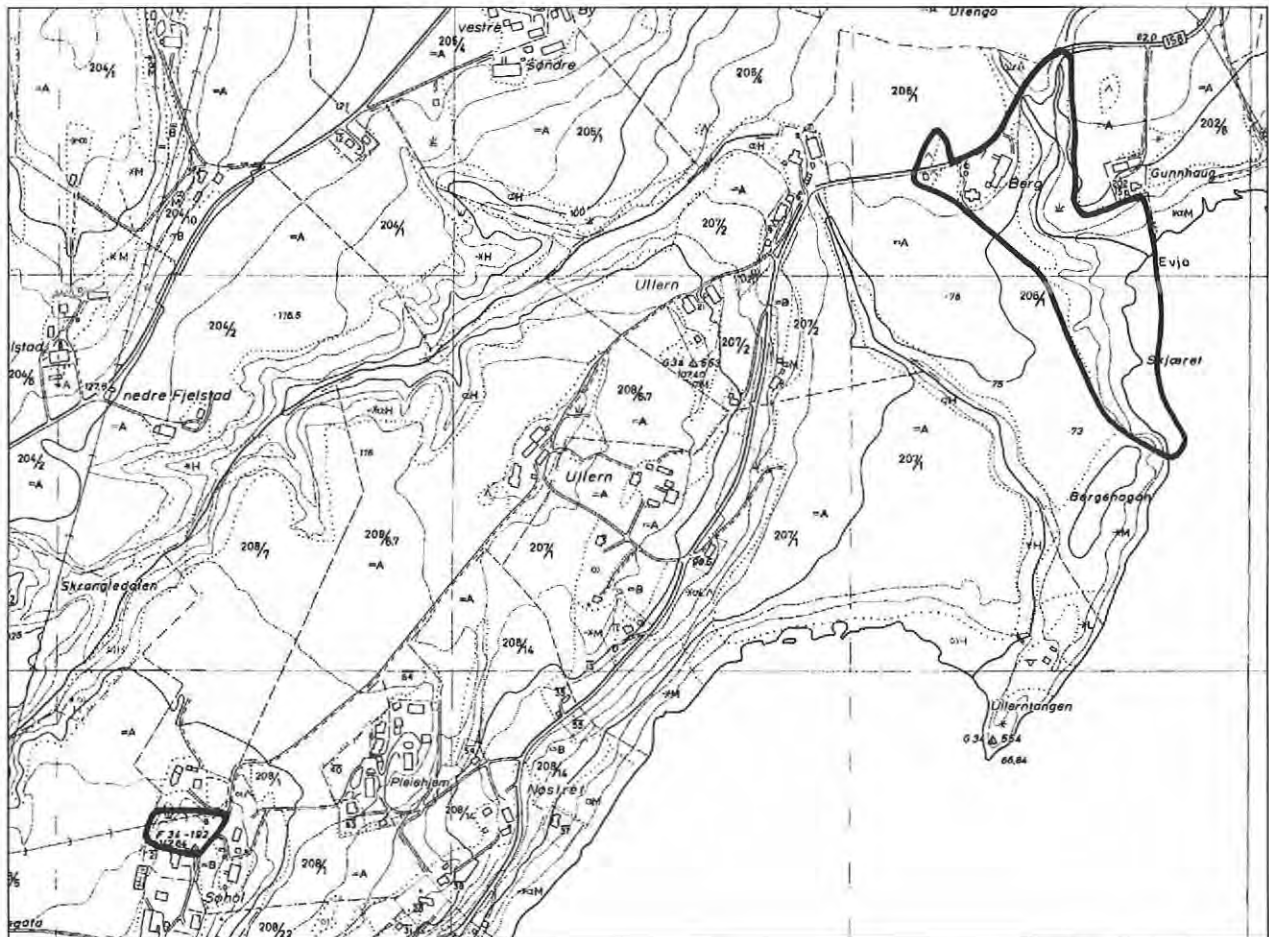
Samlet sett vurderes området å ha *nasjonal verdi* i kulturlandskapsammenheng.



#### Område 19

Røysehalvøya kulturlandskap, Hole kommune  
Kommunekart, 1:50.000

— : avgrensning kulturlandskapsområde



#### Område 19

Røysehavøya kulturlandskap, Hole kommune

Økonomisk kartblad CJ 048, CJ 049, 1:10.000

— : avgrensning botanisk interessante områder